

УДК 336.14

ОСОБЛИВОСТІ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Матвійчук Н.М., Бурлачук Н.Ю., Маршук Л.М.

Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті розглянуто сутність бюджетного дефіциту. Досліджено проблематику бюджетного дефіциту. Виконано аналіз реалізації вітчизняної політики дефіцитного фінансування. Визначено недоліки фіскально-бюджетної політики України. Розроблено основні напрями вдосконалення бюджетного законодавства.

Ключові слова: бюджетний дефіцит, дефіцитне фінансування, державний борг, економіка, фіскально-бюджетна політика.

Постановка проблеми. Україна активно займається практикою дефіцитного фінансування державної діяльності впродовж усіх років незалежності. Проблема державного дефіциту є актуальною не тільки для України, оскільки в усьому світі налічується близько 200 держав і лише 8-10 країн, що мають бездефіцитний бюджет.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика дефіцитних фінансів привертала увагу класиків світової економічної думки, зокрема: С. Брітена, В. Парето, П. Самуельсона, М. Фрідмена. Дослідженням бюджетного дефіциту займаються багато відомих вітчизняних та російських економістів, серед яких: М. Азаров, Л. Гордєєв, Н. Редін, К. Самсонов, Р. Колесніков, Н. Білоусова, С. Федосов, С. Опарін, Л. Омелянович, Л. Сафонова та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Починаючи з 1991 року разом з розпадом СРСР, економіка України почала занепадати. Тому для збалансування економіки та забезпечення економічного зростання країни необхідно було залучити додаткові фінансові ресурси за рахунок зовнішніх позик, що свою чергу призвело до збільшення державного боргу.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження проблематики бюджетного дефіциту, вивчення конструктивних елементів та особливостей реалізації вітчизняної політики дефіцитного фінансування державної діяльності, виявлення її недоліків та розробки рекомендацій з модернізації фіскально-бюджетної політики України.

Виклад основного матеріалу. Бюджетний дефіцит являє собою перевищення видатків бюджету над його доходами та є показником негативних явищ в економіці, що зумовлюють інфляцію грошової одиниці.

До причин бюджетного дефіциту відносять: певну політику уряду, який проводить значні структурні зрушення в народному господарстві; негативні, руйнівні наслідки непередбачених подій, таких як війна, катастрофа, стихійні лиха; економічну кризу.

Звичайно, наявність дефіциту здебільшого є негативним явищем, але не свідчить про дисбалансованість бюджету в цілому, оскільки в процесі його складання і затвердження визначаються джерела дефіцитного фінансування. Це складне економічне явище, у якому віддзеркалюються різні аспекти соціально-економічного розвитку суспільства, ефективність економічної політики держави [1, с. 111].

Відповідно до класифікації факторів, які призводять до дефіциту бюджету, формованих Є. Коломінім, можна виділити чотири основні категорії дефіцитів (рис. 1). Дефіцити першої і другої груп

виникають внаслідок дії неекономічних чинників. Третю групу склали дефіцити, які породжені кризовими процесами в економіці. Першопричини дефіцитів четвертої групи лежать у політичній площині [6, с. 70].

Визначення причин і типології вітчизняних бюджетних дефіцитів базується на аналізі основних засад фінансової політики СРСР, якій апіорі не були властиві фіскальні дисбаланси. Однак на практиці це не завжди підтверджувалось. Причиною такої прихованої дефіцитності були прорахунки в економічній політиці держави, що в свою чергу призвело до розвитку тіньової економіки.

Такі обставини стали характерними і для незалежної України. Дефіцитність бюджетної політики яскраво проявилась у незбалансованості усіх бюджетів держави (табл. 1). Як наслідок, зведений бюджет переважно зводився з дефіцитом.

Як видно, доходно-видаткові параметри основного фінансового плану держави були врівноважені лише у 2000 р. та 2002 р. В усі інші періоди балансуючою статтею державного бюджету став дефіцит.

Стійка дефіцитність державного бюджету України є відображенням незадовільної динаміки ВВП, що в свою чергу означає скорочення величини фінансових ресурсів держави [7].

До найвагоміших причин бюджетної розбалансованості в Україні слід віднести:

- неефективність системи оподаткування;
- недостатній контроль з боку держави щодо руху готівки та наявності неконтрольованих потоків готівки поза банківськими установами;
- непорядкованість і необґрунтованість системи соціальних та економічних пільг;

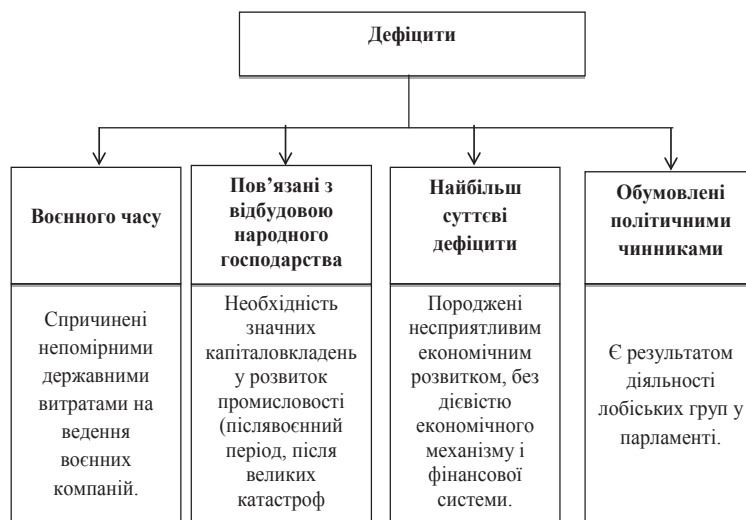

Рис. 1. Фактори дефіциту бюджету

Джерело: [6]

- низьку якість бюджетного планування;
- нерациональну структуру бюджетних витрат;
- значний обсяг тіньової економічної діяльності;
- недосконалість і часту зміну законодавства.

Таблиця 1

Показники зведеного бюджету України
2000-2015 рр.

Роки	Доходи	% до ВВП	Видатки (з кредитуванням)	% до ВВП	Дефіцит (-), профіцит (+)	% до ВВП
2000	49117,9	28,9	48148,6	28,3	969,3	0,6
2001	54934,6	26,9	55528,0	27,2	-593,4	-0,3
2002	61954,3	27,4	60318,9	26,7	1635,4	0,7
2003	75165,4	28,5	75655,3	28,7	-489,9	-0,2
2004	91529,4	26,5	102538,4	29,4	-11009,0	-3,2
2005	134183,2	31,6	141989,5	33,4	-7806,3	-1,8
2006	171811,5	32,0	175512,2	32,6	-3700,8	0,7
2007	219937,0	30,5	227638,0	31,6	-7702,0	-1,1
2008	297844,6	31,4	312027,6	32,9	-14183,1	-1,5
2009	272967,0	29,8	310225,2	33,9	-37258,1	-4,1
2010	314506,3	28,7	379191,2	34,5	-64684,9	-5,9
2011	398553,6	30,3	421611,5	31,7	-23057,9	-1,8
2012	445525,3	30,5	496311,0	33,8	-50785,7	-3,5
2013	442742,9	30,5	506334,2	34,9	-63591,3	-4,3
2014	455927,4	29,1	523004,8	33,3	-67077,4	-4,2
2015	502259,7	-	582875,7	-	-80615,9	-

Джерело: розроблено авторами за даними Міністерства фінансів України та Національного банку України

Варто відзначити, що перманентна дефіцитність фінансів України не є унікальним явищем. Дефіцит бюджету властивий і високорозвиненим країнам. Яскравим прикладом є більшість країн Європейського Союзу після 2000 р., коли їх бюджет зводився з дефіцитом. Стабільну тенденцію формування бюджету на бездефіцитній основі практикують лише Данія, Естонія, Ірландія та скандинавські країни. Однак і їм не вдалось уникнути дефіцитності у зв'язку із негативним впливом світової економічної кризи.

Вплив бюджетного дефіциту на соціально-економічні процеси у суспільстві може проявлятися по-різному. За певних обставин він здатен виконувати антикризову функцію, адже ефективне використання дефіцитного фінансування стимулюватиме соціально-економічний розвиток. Однак переважна більшість наслідків мають негативний вплив на соціально-економічний розвиток і пов'язані з

«ефектом витіснення» приватних інвестицій, який характеризується переорієнтуванням капітало-вкладень з реального сектору економіки в сферу державних цінних паперів і подальшим підвищенням процентної ставки, зростанням загальносвітового попиту на національну валюту, зменшенням експорту і стимулюванням імпорту, зниженням рівня продуктивності праці, скороченням обсягів виробництва, іноземних інвестиційних програм і вивозом капіталу за кордон, надмірним державним боргом, ризиком дефолту.

Розгляд причинно-наслідкових зв'язків у системі дефіцитного фінансування державної діяльності дає підстави говорити про комплекс макрофінансових ефектів, які дестабілізують економічну ситуацію в країні, а отже, визначають необхідність реалізації ефективної політики управління бюджетним дефіцитом.

Ефективне управління бюджетним дефіцитом є одним із ключових факторів забезпечення макроекономічної стабільності в державі. Від характеру врегулювання даної проблеми залежить бюджетна дієздатність країни, рівень і масштабність фінансування суспільних потреб, рівень сукупного попиту і безробіття, стабільність національної валюти і рівень інфляції, динаміка процентних ставок та інвестиційна насиченість економіки та ін. Лише ефективне управління бюджетним дефіцитом є запорукою фінансової безпеки, зростання економіки, інвестиційної привабливості, фінансової стабільності, подолання безробіття, стимулювання ділової активності та поживлення загальної економічної кон'юнктури.

Згідно з Бюджетним Кодексом джерелами покриття дефіциту державного бюджету є внутрішні та зовнішні запозичення, кошти від приватизації державного майна, повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу цінних паперів, вільний залишок бюджетних коштів (перевищення залишку коштів загального фонду бюджету над оборотним залишком бюджетних коштів на кінець бюджетного періоду). Емісійні кошти НБУ не можуть бути джерелом фінансування дефіциту Державного бюджету України [3].

В Україні фінансування державного бюджету характеризується такими рисами:

- операції з фінансування бюджету включають як надходження, так і витрачання грошових ресурсів, адже пов'язані із бюджетним салдо;
- у бюджеті операції фінансування відображаються окремо, оскільки не належить не до доходів, ні до видатків;
- фінансування бюджету розраховуються методом вирахування платежів з погашення основної суми з обсягів валових надходжень запозичених коштів;

- абсолютні та відносні параметри бюджетного дефіциту обмежуються встановленням у законі про Державний бюджет України його граничного обсягу в наступному бюджетному періоді.

Впродовж останніх років у вітчизняній практиці фінансування дефіциту бюджету уряд здебільшого вдавався до запозичень (рис. 2).

З рис. 2 видно, що з кожним роком спостерігається суттєве збільшення розриву між обсягами запозичень та погашенням боргу, що спричиняє збільшення боргового навантаження на державний бюджет в майбутньому.

В період 2008-2014рр. спостерігається проведення активної політики дефіцитного

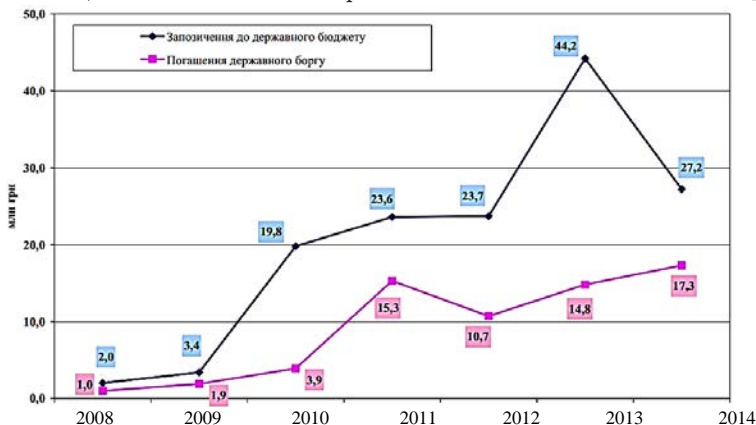

Рис. 2. Порівняння обсягів запозичень до державного бюджету та погашення державного боргу 2008-2014 рр.

Джерело: [4]

фінансування державних витрат за рахунок запозичень до державного бюджету, що стало причиною тенденційного перевищення динаміки залучення позикових ресурсів бюджету над погашенням зобов'язань попередніх років. При цьому державний борг України зростає, а структура боргового портфелю держави за термінами погашення може вважатися нераціональною [5]. Зростання державної заборгованості пов'язане з постійним рефінансуванням боргів попередніх періодів та високими валютними ризиками зовнішніх запозичень. Така ситуація пояснюється скрутним соціально-економічним та політичним становищем держави на сучасному етапі. Наразі економіка України опинилася під загрозою дефолту.

Проблема дефіцитної незбалансованості бюджету змушує сьогодні більшість країн вживати кардинальних заходів для її подолання. Обмеженість політики зі скорочення бюджетних витрат і стимулювання додаткових надходжень спонукає держави встановлювати законодавчі норми – специфічні фіскальні правила та бюджетні обмеження, які б оптимізували розмір дефіциту або забороняли його.

Усі фіскальні правила і бюджетні обмеження в політиці формування дефіцитного бюджету можна розділити на три групи: правила збалансованого бюджету, правила запозичень, боргові та резервні правила [2, с. 105]. В основі правил збалансованого бюджету лежить так зване «золоте правило» державних фінансів, що визначає необхідність балансування доходної і видаткової статей бюджету. Правила запозичень стосуються обмежень або заборони використання окремих джерел державних запозичень. Боргові та резервні правила стосу-

ються обмежень рівня державного боргу і порядку формування резервного фонду бюджету.

Висновки і пропозиції. Аналізуючи усе вище сказане, можна зробити висновок про те, що бюджетний дефіцит наділений складною причинно-наслідковою природою і може вважатися звичним атрибутом сучасної бюджетної політики будь-якої країни незалежно від рівня її розвитку. Негативні ефекти стійкої дефіцитності бюджету є очевидними, але водночас штучна бездефіцитність бюджету обмежує гнучкість державної політики, що в умовах циклічних коливань економіки загрожує макроекономічній стабільності країни.

В Україні в сучасних умовах практика балансування бюджету на бездефіцитній щорічній основі є нереалістичною, що пов'язано з браком фінансових ресурсів. Дефіцитне фінансування державної діяльності повинно бути орієнтоване на подальший розвиток, а не бути джерелом фінансування поточних витрат.

Вітчизняна фіскально-бюджетна практика потребує подальшої модернізації в частині посилення законодавчого контролю над бюджетом та встановлення обмежувальних правил і жорстких процедур, що деталізували б бюджетний процес і дисциплінували його учасників. Особливу увагу варто приділити запровадженню у бюджетне законодавство норм і правил, які б:

- визначали граничний розмір бюджетного дефіциту у відсотках до ВВП;
- регламентували параметри системи моніторингу параметрів бюджетного дефіциту і державного боргу;
- забезпечували збалансованість поточних бюджетних витрат і доходів.

Список літератури:

1. Старостенко Г. Г. Бюджетна система: Навч. посібник / Г. Г. Старостенко, Ю. В. Булгаков – К: Центр навчальної літератури, 2006. – 240 с.
2. Бюджетна система: підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 624 с.
3. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17
4. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2014 рік / [Зубенко В. В., Самчинська І. В., Рудик А. Ю. та ін.]; ІВСЕД Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-П) впровадження», USAID. – К. – 2014. – 31 с.
5. Державний та гарантований державою борг України станом на 31.12.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/file/link/394217/file/Debt_31.12.2013.pdf
6. Проблеми преодолення дефіцита бюджетов // Финансы. – 2012. – № 1. – С. 71-74.
7. Полозенко Д. Пріоритети бюджетної політики – основа економічного зростання / Д. Полозенко // Урядовий кур'єр. – 2011. – 12 квіт. – С. 8.

Матвийчук Н.Н., Бурачук Н.Ю., Маршук Л.Н.

Винницький торгово-економічний інститут

Київського національного торгово-економічного університета

ОСОБЕННОСТИ БЮДЖЕТНОГО ДЕФИЦИТА УКРАИНЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Аннотация

В статье рассмотрена сущность бюджетного дефицита. Исследована проблематика бюджетного дефицита. Выполнен анализ реализации отечественной политики дефицитного финансирования. Определены недостатки фискально-бюджетной политики Украины. Разработаны основные направления совершенствования бюджетного законодательства.

Ключевые слова: бюджетный дефицит, дефицитное финансирование, государственный долг, экономика, фискально-бюджетная политика.

Matviichuk N.M., Burlachuk N.Yu., Marshuk L.M.
Vinnitsia Trade and Economic Institute
Kyiv National University of Trade and Economics

FEATURES OF BUDGET DEFICIT OF UKRAINE IN MODERN CONDITIONS

Summary

The essence of the budget deficit is revealed. The problems of the budget deficit are studied. The analysis of the implementation of the national policy of deficit financing is conducted. Weaknesses of fiscal and budget policy of Ukraine are identified. Essential trends for improving the budget legislation are developed.

Keywords: budget deficit, deficit financing, public debt, economy, fiscal and budgetary policy.

УДК 336.71

ПОРЯДОК РОБОТИ З ЗАСТАВНИМ МАЙНОМ ЗА КРЕДИТАМИ БАНКУ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Нетребчук Л.О., Бура В.І.

Київський національний торговельно-економічний університет

Досліджено теоретичні та практичні аспекти роботи банку з заставним майном. Визначено основні підрозділи, які задіяні в роботі з заставним майном. Детально розглянуто етапи роботи банку з заставним майном. Зазначено основні законодавчі вимоги щодо роботи банку із заставою. Запропоновано шляхи удосконалення організації роботи банку з заставним майном.

Ключові слова: застава, заставне майно, оцінка застави, заставна вартість, ризик застави, зняття обтяження, реалізація застави.

Постановка проблеми. Правильно організована робота з заставним майном в процесі здійснення кредитування захищає інтереси банку – збільшує ймовірність повернення раніше наданих коштів, мінімізує наслідки виникнення проблемних активів та зменшує витрати банку на формування резервів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не зважаючи на велику роль застави у забезпечення кредитної діяльності на сьогодні, на жаль, недостатньо уваги приділено теоретичному дослідженню порядку роботи банку з заставним майном та визначенню змісту поняття «заставне майно», хоча значний внесок у дослідження теорії та практики заставних відносин міститься в роботах таких зарубіжних та вітчизняних вчених-економістів, як Е. М. Морсман мол., Т.С. Шкрум, Д.М. Гридчук, В.О. Олійник, О.І. Лаврушин. Окремі аспекти роботи банків з заставним майном розглянуті у працях Н.П. Бариди (досліджено поняття застави, оцінки заставного майна, співпраці банків та незалежних оцінювачів), Н.П. Радковської (досліджено порядок роботи з заставним майном), Д.Є. Фоміна (досліджено етапи заставної роботи: оцінка майна, моніторинг та експертиза), Г.О. Донгаєва (досліджено практичні аспекти заставної роботи банків).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне доробку вчених у цій сфері, слід зауважити, що у вітчизняній літературі залишається недостатньо розкритим процес роботи банку з заставним майном, а особливо його практичні аспекти. Актуальним завданням залишається визначення функції кожного підрозділу в процесі роботи з заставним майном.

Мета статті. Метою цієї роботи є аналіз теоретичних засад організації роботи банку з заставним майном, дослідження практичної реалізації у ді-

яльності банків порядку роботи з заставним майном та розробка пропозицій щодо його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Застава – це спосіб забезпечення зобов'язань, у силу якого кредитор (заставодержатель) має право в разі невиконання боржником (заставодавцем) забезпеченого заставою зобов'язання одержати задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами [1].

В наукових працях, де досліджуються питання щодо роботи банку із заставою, часто фігурує поняття «заставне майно», однак науковці його визначення не наводять. В контексті даного дослідження ми розуміємо під поняттям «заставне майно банку» майново-правові активи (нерухомість, транспортні засоби, цінні папери тощо), передані позичальниками в заставу банку в забезпечення наданого кредиту, крім майна, застава якого заборонена законодавством.

Метою роботи із заставним майном банку є формування механізму зниження кредитних втрат при мінімізації витрат [3]. Для досягнення цієї мети в банку розробляється заставна політика, яка є похідною від кредитної політики.

Заставна політика визначає основні принципи та умови прийняття майна та майнових прав у заставу та подальшого моніторингу стану забезпечення зобов'язань по кредиту і документального оформлення припинення застави при погашенні заборгованості або у разі припинення дії договорів застави / іпотеки.

Для реалізації заставної політики створюється спеціальний підрозділ по роботі із заставним майном. В залежності від розміру банку підрозділ, що займається заставним майном, може мати назву: Департамент по роботі з заставним майном, Управління по роботі із заставним майном, Департамент моніторингу заставного майна, Управління моніто-